Stolica
Rassalskiego

The Capital
by Rassalski

Stolica Rassalskiego

The Capital by Rassalski

Warszawa 2021

Warsaw 2021

Wstęp 6
Introduction 7

I O Stefanie Rassalskim / About Stefan Rassalski 9
Anna Lebensztejn, Łukasz Karolewski

II Wzór na Warszawę / The Warsaw Formula 46
Grzegorz Mika

III Mięśnie i maszyny, czyli odbudowa Warszawy w praktyce / By Muscle and Machine – Warsaw's Reconstruction in Practice 79

IV Życie na gruzach / Life in the Rubble 135

V W pochodzie i w procesji / Marches and Processions 192

Wstęp

Po raz kolejny mam ogromną przyjemność przedstawić wyjątkowy album z serii prezentującej bezcenne fotografie z zasobu Narodowego Archiwum Cyfrowego.

Stolica Rassalskiego to najnowsza z sześciu publikacji, po wydawnictwach *Warszawa Siemaszki* (2014), PRL *Grażyny Rutowskiej* (2015), *Narcyz Witczak-Witaczyński* (2016), *Niepodległa Poddębskiego* (2017) i *Wojciech Tuszko – fotograf* (2020), opowiadających o artyście fotografiku oraz jego dziele. Jest to również kolejny album o Warszawie, jednak zupełnie inny niż poprzednie. Po raz pierwszy pokazujemy bowiem stolicę w jednym z najczarniejszych momentów jej historii – zrujnowaną po powstaniu warszawskim, ale i stopniowo podnoszącą się z popiołów, co dzięki dorobkowi Rassalskiego możemy obserwować krok po kroku.

Narodowe Archiwum Cyfrowe jest jednym z trzech archiwów centralnych, których zasób dotyczy historii całego kraju, a zarazem pozostaje w szczególnym związku ze stolicą. Album ten umożliwia nam przeżycie osobistej relacji z Warszawą, czego możemy doświadczać dzięki warstwie tekstowej niniejszej publikacji. Do współpracy zaprosiliśmy Grzegorza Mikę, architekta i varsavianistę, który wprowadził nas w temat zniszczenia i odbudowy miasta. Jego wiedzę uzupełniliśmy serią pogłębionych rozmów z Łukaszem Karolewskim, archiwistą w Narodowym Archiwum Cyfrowym, który poświęcił kilkanaście miesięcy na opracowanie zdjęć ze spuścizny Stefana Rassalskiego. Dzięki opowieści Łukasza możemy poznać te kadry, które – mimo że mniej znane – składają się na *modus operandi* fotografa i odzwierciedlają jego fascynację procesem odbudowy oraz chęć zachowania tego, co ulotne.

Wybierając zdjęcia, staraliśmy się uwzględnić w szczególności te obrazy, które rzadziej pokazywane były w licznych czasopismach i publikacjach wykorzystujących dorobek fotografa. Po raz pierwszy zdecydowaliśmy się też na umieszczenie w albumie, obok najwyższej jakości skanów, wyboru roboczych stykówek – odbitek wykonanych wprost z negatywu, dających możliwość prześledzenia kolejności i serii, w których artysta wykonywał zdjęcia. To na nich najlepiej widać, z jakim oddaniem Rassalski fotografował miasto – kawałek po kawałku, kamienica po kamienicy, od ruin do świeżo odbudowanych budynków, tworząc fascynującą opowieść o zniszczeniu oraz odradzaniu się stolicy.

Tradycyjnie wydajemy nasz album w polskiej i angielskiej wersji językowej oraz w formie bezpłatnych e-booków, by móc podzielić się tą publikacją z jak najszerszym gronem odbiorców. W albumie łączymy naszą miłość do zdjęć z zasobu Narodowego Archiwum Cyfrowego i oddanie, z jakim codziennie pracujemy, gromadząc, opracowując i digitalizując historycznie ważne zbiory, a także upowszechniając wiedzę o dziedzictwie, które przechowujemy dla przyszłych pokoleń.

Chciałabym bardzo podziękować pracownikom Narodowego Archiwum Cyfrowego za ich pracę i poświęcenie, dzięki którym możliwe było wydanie tego i poprzednich albumów, a także Muzeum Powstania Warszawskiego, które jest właścicielem praw autorskich do części zdjęć z czasów powstania. Bez nich nie moglibyśmy w pełni opowiedzieć historii uwiecznionej przez Stefana Rassalskiego.

Malwina Rozwadowska
Dyrektorka Narodowego Archiwum Cyfrowego
czerwiec 2021

Introduction

It is with great pleasure I present another unique album with priceless photographs from the National Digital Archives collection.

After *Warszawa Siemaszki* [Siemaszko's Warsaw] (2014), PRL *Grażyny Rutowskiej* [Grażyna Rutowska's Polish People's Republic] (2015), *Narcyz Witczak-Witaczyński* (2016), *Independence by Poddębski* (2017) and *Wojciech Tuszko –the Photographer* (2020), this album, *The Capital by Rassalski*, is our sixth publication focusing on a specific photographer and their work. It is also one more album about Warsaw, though quite different from the previous titles: this time we show the city at one of its bleakest moments, devastated in the aftermath of the Warsaw Uprising, but gradually rising again from the ashes. Stefan Rassalski's photographs enable us to observe the process step by step.

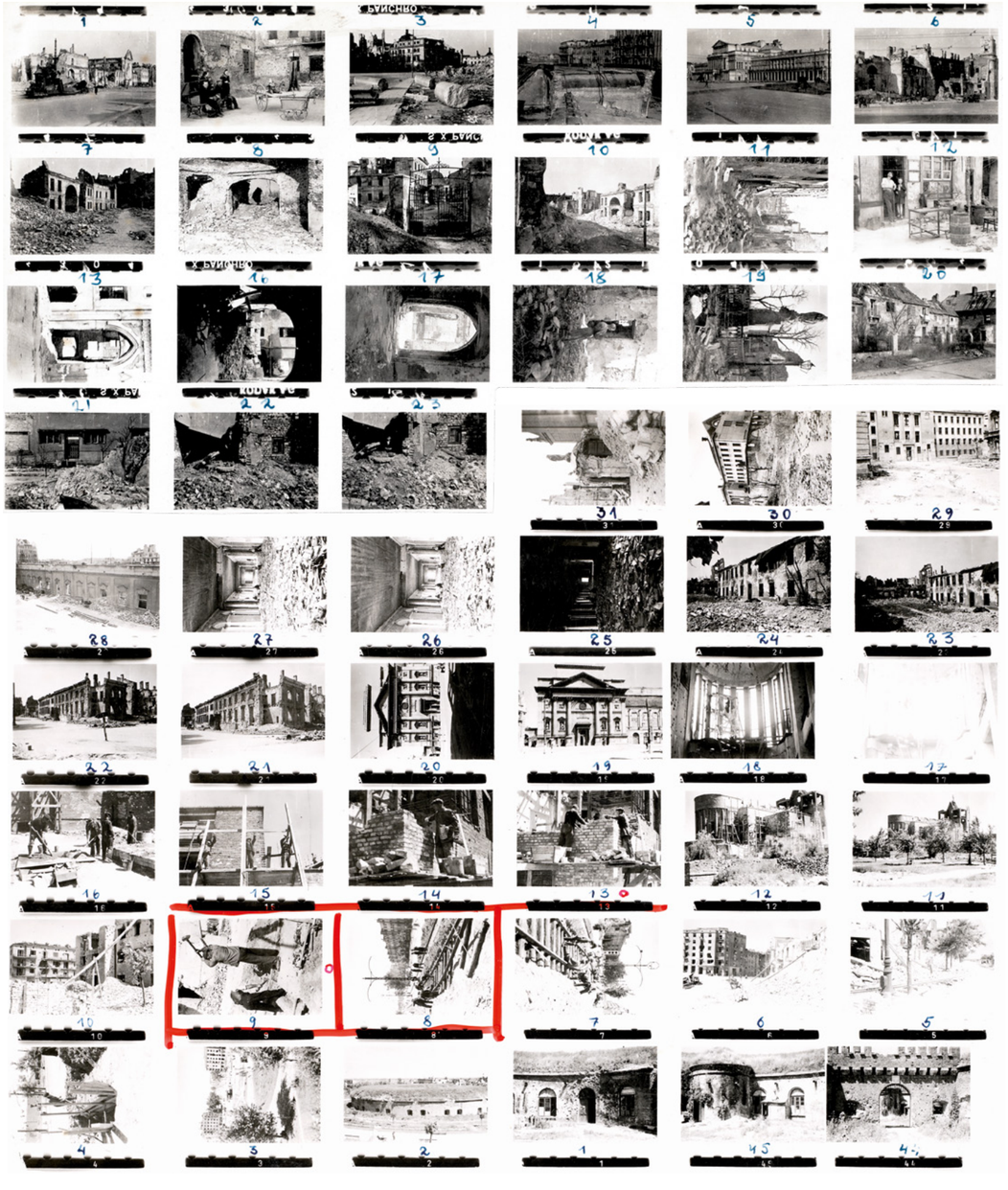
The National Digital Archives institution is one of three central Polish archives recording the history of the country, but with a special relation to the capital, Warsaw, where it is located. The text accompanying the album presents the city on a very intimate level. We approached the architect Grzegorz Mika, a specialist in Warsaw's history and architecture, requesting him to introduce readers to the subject of the city's destruction and reconstruction, supplementing his expert knowledge with a series of in-depth conversations with Łukasz Karolewski, the archivist from the National Digital Archives who spent many months selecting and processing photographs from Rassalski's collection. The stories he tells offer a glimpse into the world of Rassalski's lesser-known photographic sorties that reflect his *modus operandi*, his fascination with the process of reconstruction, and a yearning to preserve all that is transient.

In selecting the photographs for the album, we tended to focus on those images seen less often in the many magazines and publications presenting Rassalski's work. This is also the first time we decided to include not only top-quality scans but a selection of contact sheets, i.e. images produced directly from the negatives, enabling us to trace the series and order in which the artist took the photographs. It is these sheets that best reflect his devotion to capturing the moment: bit by bit, house by house, from ruins to freshly reconstructed buildings, together forming an engrossing narrative about the destruction and rebirth of the capital.

As previously, the album will be available in both Polish and English, and in the form of a free e-book, so as to reach as wide an audience as possible. It is a combination of our passion for NDA records and our daily labour of love: from collecting, processing and digitalising important historical data to popularising the heritage we preserve for future generations.

I wish to extend a warm thank-you to the employees of the National Digital Archives who made this and our previous albums possible through their hard work and dedication. My gratitude also goes to the Warsaw Rising Museum, owner of the copyrights to several photographs taken during the Uprising. Without them, we would be unable to tell the whole story captured in Stefan Rassalski's work.

Malwina Rozwadowska
Director of the National Digital Archives
June 2021

Anna Lebensztejn, Łukasz Karolewski

O Stefanie Rassalskim

ROZDZIAŁ I

Artysta malarz i grafik, historyk sztuki, redaktor, publicysta – tak o Stefanie Rassalskim (1910–1972) pisano w zapowiedziach jego wystaw oraz recenzjach, które pojawiały się w „Kurierze Polskim", „Tygodniku Kulturalnym" czy „Expressie Wieczornym". Tak też wspominano go pośmiertnie w notkach zamieszczanych w warszawskich i ogólnopolskich gazetach[1]. Dopiero z początkiem XXI wieku zwrócono uwagę na jego działalność dokumentalistyczną i fotograficzną[2], która w ostatnich latach – staraniami przede wszystkim Muzeum Powstania Warszawskiego i Narodowego Archiwum Cyfrowego – zaczęła wychodzić na pierwszy plan. Dzięki temu Rassalski stał się bardziej obecny w społecznej świadomości jako fotograf czasów powstania i tużpowojennej Warszawy, jej skrupulatny dokumentalista, a zarazem czuły obserwator.

Stefan Rassalski urodził się 26 grudnia 1910 roku w Symonowie na Wołyniu jako syn Romualda, kierownika gorzelni w miejscowym majątku, i Zofii z Siekierzyńskich. Po I wojnie światowej rodzina Rassalskich kilkukrotnie zmieniała miejsce zamieszkania w okolicach Równego i Kiwerców, w ślad za kolejnymi posadami obejmowanymi przez Romulada[3]. Stefan zdał maturę eksternistycznie w Równem, następnie zaś w latach 1928–1933 podjął naukę w Wolnej Szkole Malarstwa i Rysunku w Lublinie[4]. W 1932 roku zajął się techniką drzeworytniczą, tworząc pod wpływem sztuki ludowej oraz grafik

1 Teczka z materiałami dokumentującymi działalność artystyczną Stefana Rassalskiego, zawierająca m.in. druki ulotne z wystaw oraz wycinki prasowe, znajduje się w zbiorach Działu Dokumentacji Zachęty – Narodowej Galerii Sztuki w Warszawie.
2 Zob. np. M. Pieczyński, *Don Kichot wśród ruin*, „Art&Business", 9/2006, s. 27–29.
3 Romuald był wtedy kolejno: pracownikiem państwowym, buchalterem i nadleśniczym. Zob. M. Zakrzewska, *Stefan Rassalski*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXX, Wrocław 1987, dostępny też w wersji online: www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/stefan-rassalski [dostęp: 21.04.2021].
4 Zob. tamże. Była to filia krakowskiej prywatnej szkoły prowadzonej przez Ludwikę Mehofferową (bratową Józefa Mehoffera), a następnie przez lubelską malarkę Jadwigę Miłosiową.

About Stefan Rassalski

CHAPTER I

Painter and graphic designer, art historian, editor, journalist; these were the words used to describe Stefan Rassalski (1910–1972) in the announcements and reviews of his shows, published in *Kurier Polski* [Polish Courier], *Tygodnik Kulturalny* [Culture Weekly] and *Express Wieczorny* [Evening Express]. This is also how he was remembered in the obituaries published in local and national newspapers[1]. It wasn't until the beginning of the 21st century that his documentary and photographic work was given recognition[2]. In recent years, owing mainly to the efforts of the Warsaw Rising Museum and the National Digital Archives, this aspect finally came to the forefront, and the general public became more aware of Rassalski's work documenting Warsaw during the Uprising and in the post-war period, as both its scrupulous recorder and passionate observer.

Stefan Rassalski was born on the 26th of December 1910 in Symonov in Volhynia. His father Romuald was the manager of the brewery at a local estate, and his mother was Zofia Siekierzyńska. After WWI, the Rassalski family moved several times between Równe and Kiwerce, following Romuald wherever his subsequent jobs took him[3]. Stefan passed his baccalaureate exam externally in Równe and between 1928 and 1933 went on to study at the Free School of Painting and Drawing in Lublin[4]. In 1932, he turned to the

1 A folder with documents recording Rassalski's artistic career, including exhibition pamphlets and press cuttings, can be found in the Documentation Department of the Zachęta National Gallery of Art in Warsaw.
2 See M. Pieczyński, *Don Kichot wśród ruin* [Don Quixote among ruins], *Art&Business*, No. 9 (2006): pp. 27–29.
3 Romuald worked subsequently as a public servant, bookkeeper and chief forester. See M. Zakrzewska, *Stefan Rassalski*, in *Polski Słownik Biograficzny* [Polish Biographical Dictionary], vol. XXX (Wrocław 1987), available online at: www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/stefan-rassalski [accessed: 21.04.2021].
4 Ibid. The school was a branch of a private Krakow-based school run first by Ludwika Mehoffer (sister-in-law to the famous painter Józef Mehoffer) and later by a Lublin painter, Jadwiga Miłosiowa.

Władysława Skoczylasa i Tadeusza Kulisiewicza[5]. Rassalski współzakładał również w Lublinie Związek Malarzy „Krąg", wśród którego celów znajdowało się „szerzenie kultury malarskiej na Kresach Wschodnich"[6]. W tym czasie podjął studia w warszawskiej Akademii Sztuk Pięknych, uzyskując dyplom w latach 1933–1935; w latach 1933–1936 studiował także historię sztuki na Uniwersytecie Warszawskim[7]. Jego prace artystyczne prezentowane były w trakcie kolejnych edycji Salonu Lubelskiego (1934–1936)[8], a także na dwóch istotnych wystawach w Warszawie: I Salonie Zimowym Instytutu Propagandy Sztuki (1935) oraz *Wystawie malarstwa, grafiki i rzeźby* w Resursie Obywatelskiej (1937)[9]. W 1936 roku zamieszkał na stałe w Warszawie, gdzie rzucił się w wir pracy reporterskiej i dziennikarskiej. Został współpracownikiem m.in. „Kuriera Polskiego", „Kuriera Porannego", „Czci pracy" i „Zwierciadła". Zaprzyjaźnił się z Jerzym Hulewiczem, który znacząco wpłynął na jego artystyczny rozwój. Rassalski rozpoczął ponadto działalność jako ilustrator powieści i pism dla młodzieży[10].

We wrześniu 1939 roku ożenił się z Lucyną Janiną Wolfke (1918–1944), córką wybitnego fizyka Mieczysława Wolfkego, profesora Politechniki Warszawskiej[11]. Z inicjatywy tego ostatniego, już w 1940 roku powstało konspiracyjne laboratorium fotograficzne w podziemiach Zakładu Fizyki Politechniki Warszawskiej, którego współorganizatorem został również pasjonujący się fotografią Rassalski, działający pod pseudonimem „Ster"[12]. Wraz z innymi pracownikami komórki – inż. Zbigniewem Toniszewskim i oficerem Armii Ludowej inż. Janem Makulskim – pracował przy wytwarzaniu fałszywych dokumentów tożsamości i – za pomocą teleobiektywów – wykonywał dokumentację niemieckich zbrodni na ulicach

5 Zob. tamże.
6 Związek Malarzy „Krąg" powstał w 1931 roku i zrzeszał absolwentów Wolnej Szkoły Malarstwa i Rysunku L. Mehofferowej w Krakowie i Lublinie. Do 1934 roku siedziba „Kręgu" znajdowała się w Krakowie, następnie została przeniesiona do Lublina, gdzie dokonano ponownej rejestracji Związku w 1935 roku. Zob. http://www.zpap-lublin.pl/index.php?option=com_content&view=category&id=86 [dostęp: 21.04.2021]. Rassalski miał brać udział we współzakładaniu lubelskiego „Kręgu" w 1933 roku. Zob. M. Zakrzewska, dz. cyt.
7 M. Zakrzewska podaje rok 1933 w ślad za informacjami przekazanymi przez Stefana Rassalskiego do słownika *Artyści plastycy okręgu warszawskiego ZPAP 1945–1970*, zaznaczając że w wykazach studentów ASP i UW Rassalski nie figuruje. Zob. M. Zakrzewska, dz. cyt. Rassalski w kwestionariuszach osobowych zachowanych we wspomnianej teczce w Dziale Dokumentacji Zachęty wskazywał natomiast, że studia w ASP w Warszawie odbył w latach 1933–1935.
8 Informacja podana przez Rassalskiego w *Kwestionariuszu dla uczestników II Ogólnopolskiej Wystawy Grafiki Artystycznej i Rysunku*, znajdującym się w teczce z materiałami dokumentującymi jego działalność artystyczną w Zachęcie.
9 Zob. M. Zakrzewska, dz. cyt.
10 Tamże.
11 Tamże.
12 Zob. J. Boniecki, *Archiwum Dokumentacji Mechanicznej. Przewodnik po zasobie fotografii 1840–2004*, Warszawa 2005, s. 214.

graphic art of the woodcut. His style was influenced by folk art and the engravings of Władysław Skoczylas and Tadeusz Kulisiewicz[5]. He co-founded a painters association called 'Krąg' [The Circle] in Lublin; its aim, among other things, was to 'spread the culture of painting across the Eastern Borderlands of Poland'[6]. At the same time (1933–1935), Rassalski began his studies at the Warsaw Academy of Fine Arts, where he graduated with a diploma. Additionally, between 1933 and 1936 he studied art history at Warsaw University[7]. His works were exhibited at three successive editions of the Lublin Salon (1934–1936)[8] and two major shows in Warsaw: the 1st Winter Salon of the Art Propagation Institute [Instytut Propagandy Sztuki] in 1935, and the *Exhibition of painting, engraving and sculpture* at the Citizens' Association [Resursa Obywatelska] in 1937[9]. In 1936 he moved to Warsaw permanently and threw himself into reporting and journalism. He published at *Kurier Polski* [Polish Courier], *Kurier Poranny* [Morning Courier], *Cześć pracy* [Glorious Labour], *Zwierciadło* [The Mirror] and other papers. He became friends with Jerzy Hulewicz, who was to have a great impact on his artistic development, and took up work as an illustrator of novels and magazines for young readers[10].

In September 1939, he married Lucyna Janina Wolfke (1918–1944), the daughter of renowned physicist Mieczysław Wolfke, professor at the Warsaw Technical University[11], on whose initiative a secret photographic laboratory was set up in 1940 in the basement of the University's Physics Department. Rassalski, passionate about photography, was one of the lab's co-organisers[12]. At that time he

5 Ibid.
6 'Krąg' was established in 1931. Its members were graduates of L. Mehoffer's Free School of Painting and Drawing in Krakow and Lublin. By 1934 the offices of 'Krąg' were moved to Krakow and then back to Lublin, where the association was re-registered in 1935. See: http://www.zpap-lublin.pl/index.php?option=com_content&view=category&id=86 [accessed: 21.04.2021]. Rassalski was one of the association's founders in Lublin in 1933. See Zakrzewska, *Stefan Rassalski*.
7 Zakrzewska quotes the date 1933 following information provided by Stefan Rassalski for the dictionary of members of the Association of the Polish Painters and Designers 1945–1970 (*Artyści plastycy okręgu warszawskiego ZPAP 1945–1970*), but she makes a note that Rassalski's name is not on the student register of either the Fine Arts Academy nor Warsaw University. See Zakrzewska, *Stefan Rassalski*. In the personal questionnaires preserved in the folder kept in Zachęta's Documentation Department, Rassalski mentioned again that he studied at the Warsaw Fine Arts Academy in 1933–35.
8 According to the information given by Rassalski in the questionnaire for the participants of the 2nd Nationwide Artistic Engraving and Drawing Exhibition, found in the Zachęta folder documenting his artistic career.
9 See Zakrzewska, *Stanisław Rassalski*.
10 Ibid.
11 Ibid.
12 See J. Boniecki, *Archiwum Dokumentacji Mechanicznej. Przewodnik po zasobie fotografii 1840–2004* [The Archive of Mechanic Documentation. The Photo Collection Directory 1840–2004], (Warsaw 2005): p. 214.

Warszawy, a także portrety gestapowców na potrzeby podziemia[13], podczas gdy jego żona Lucyna odpowiadała za zaopatrzenie, archiwum i ewidencję pracowni. Rassalski należał także do Wojskowej Służby Ochrony Powstania, założonej w 1941 roku formacji pomocniczej, przygotowanej przez Związek Walki Zbrojnej (później Armię Krajową) na wypadek powszechnego powstania przeciwko okupantowi. Prowadził również tajne komplety z rysunku odręcznego i perspektywy wykreślnej na Politechnice oraz z technik drukarskich i graficznych w tajnej Szkole Dziennikarstwa. Razem z małżonką mieszkali w tym czasie w Domu Profesorów Politechniki przy ul. Koszykowej 75, gdzie urodził się ich syn Bożydar (1941–2020), późniejszy dziennikarz „Sztandaru Młodych" i Programu III Polskiego Radia. W 1944 roku został wdowcem – Lucyna Rassalska zmarła 29 maja w wyniku komplikacji po operacji wyrostka robaczkowego.

W czasie powstania warszawskiego Rassalski służył jako dowódca plutonu Wojskowej Służby Ochrony Powstania w rejonie Politechniki Warszawskiej. To w jej ogrodach o godzinie W wykonał swoje pierwsze powstańcze zdjęcie, przedstawiające zbiórkę grupy powstańców z kilku niekompletnych oddziałów[14]. W kolejnych dniach dokumentował sceny z powstańczego życia, trwające walki i zniszczenia budynków, poruszając się w okolicach ul. Pięknej, Poznańskiej i pl. Zbawiciela[15]. Po wycofaniu się powstańców z Politechniki przeniósł się na ul. Noakowskiego 12[16]. Posługiwał się aparatem Vito I marki Voigtlander, borykając się przy tym z brakiem wody niezbędnej do wywoływania filmów – jak sam wspominał, używał wywoływacza o kolorze mocnej kawy, a zdjęcia utrwalał w „mokrym błocie", pomimo czego zachowane do dziś negatywy są zadziwiająco dobrej jakości[17]. Rassalski tak opisywał tamten czas: „Fotoreportaż powstańczy był pasją tak namiętną, że nie zdawałem sobie sprawy z ogromnego niebezpieczeństwa, jakie się z tym wiązało (…). Była to pasja, w której zapominało się o niebezpieczeństwie, a wzrastało ono z każdą sekundą. Tak czy inaczej przy największej nawet wprawie trzeba było regulować aparat, ustawić czas migawki, zblendować, ustawić ostrość i komponować. To komponowanie właśnie kazało wychylić się zza osłony, kazało postąpić krok naprzód lub podnieść się wyżej, niż na to pozwalało bezpieczeństwo (…)"[18]. Ten niezwykły zapał, a zarazem artystyczne zacięcie Rassalskiego można dostrzec w zachowanych do dziś powstańczych fotografiach – zaledwie dwustu z wyjściowej

13 Zob. W. Żdżarski, *Historia fotografii warszawskiej*, Warszawa 1974, s. 227.
14 Zob. J. Boniecki, dz. cyt.
15 Zob. H. Latoś, *Z historii fotografii wojennej*, Warszawa 1985, s. 169.
16 Tamże.
17 Zob. J. Boniecki, dz. cyt., s. 216.
18 Cyt. za J. Boniecki, dz. cyt.

was using the alias 'Ster' [Rudder]. Together with his colleagues – an engineer named Zbigniew Toniszewski and a People's Army officer and engineer named Jan Makulski – he forged identity documents and used a telephoto lens to record German crimes committed on the streets of Warsaw and to take portraits of Gestapo officers for the Resistance[13]. Meanwhile, his wife Lucyna was responsible for the lab's supplies, archives and registers. Apart from that, Rassalski signed up for Military Service for the Protection of the Uprising [Wojskowa Służba Ochrony Powstania or WSOP] – an auxiliary formation established in 1941 by the Union for Armed Struggle, later renamed the Home Army [Związek Walki Zbrojnej and Armia Krajowa, respectively], in the event of a popular uprising against the occupying forces. He also held secret courses in drawing and perspective at the Technical University and printing and engraving techniques at the undercover School of Journalism. At that time, he and his wife were living at the Home for Technical University Lecturers at No. 75 Koszykowa Street, where their son Bożydar (1941–2020), later a journalist at *Sztandar Młodych* [Standard for the Young] and Polish Radio 3, was born. In 1944 Rassalski became a widower when Lucyna died on May 29th due to post-appendectomy complications.

During the Warsaw Uprising, Rassalski served as a platoon commander with the Military Service for the Protection of the Uprising (WSOP) in the area around the Technical University. It was there on the campus that he took his first photo of the Uprising, featuring a group of insurgents from several incomplete units during the 'W' Hour[14]. Over the following days, moving around the area of Piękna and Poznańska streets and Saviour's Square [Plac Zbawiciela], he recorded scenes from the insurgents' lives, the ongoing battles and the destruction of buildings[15]. When the insurgents retreated from the Technical University, he moved to No. 12 Noakowskiego Street.[16] He was using a Voigtlander Vito I camera, but water shortages meant that developing films became a struggle. According to his own words, he was reduced to using a developing agent the colour of strong coffee and fixing his photographs in 'wet mud'. Despite that, the surviving negatives are of surprisingly good quality[17]. Rassalski described those days thus: 'Recording the Uprising was such a passion that I was oblivious to the risks that came with it […]. It was a passion that

13 See W. Żdżarski, *Historia fotografii warszawskiej* [The History of Warsaw Photography], (Warsaw 1974): p. 227.
14 See Boniecki, *Archiwum*.
15 See H. Latoś, *Z historii fotografii wojennej* [The History of WWII Photography] (Warsaw 1985), p. 169.
16 Ibid.
17 See Boniecki, *Archiwum*, p. 216.

liczby ponad tysiąca przekazanych do Biura Informacji i Propagandy AK. Zawierają one ujęcia płonącej Politechniki i spowitego dymem miasta, wykonane z dachu budynku przy ul. Noakowskiego w kierunku Nowogrodzkiej oraz chwytane na gorąco, reportażowe sceny: biegnąca pod barykadą łączniczka, niszczenie hitlerowskich symboli, wiercenie studni czy powstańczy pogrzeb. Nie brakuje tu również zdjęć pozowanych czy uważnie skomponowanych zestawień, w których drobne ludzkie sylwetki zderzają się z monumentalną masą gruzu. W spuściźnie Rassalskiego znaleźć można także uliczne kompozycje, w których strzaskane budynki górują nad barykadą zbudowaną z równo ustawionych kubłów na śmieci. Powstanie w jego dokumentacji prezentuje się z całym swym dramatyzmem i heroizmem. Sam Rassalski po kapitulacji opuścił Warszawę wraz z ludnością cywilną, wynosząc zestaw swych negatywów ukryty w lasce[19]. Z obozu przejściowego w Pruszkowie został zwolniony jako niezdolny do pracy, a zarazem jako jedyny opiekun swojego syna Bożydara. Wraz z nim trafił do Poronina, gdzie doczekał wyzwolenia w styczniu 1945 roku[20].

made one forget about danger, and yet that danger increased with every second. One way or another, regardless of your experience, you still had to set the camera up, adjust the shutter speed and aperture, set the focus and compose the frame. It was this last part, composition, that made you lean out of your cover, take a step forward or stick your head out further than was safe […]'[18]. Rassalski's incredible zeal and artistic bent shine through his photographs of the Uprising, though only 200 survive from out of the initial thousand plus that he provided the Home Army's Bureau of Information and Propaganda. They include such images as the burning Technical University or the whole city smothered in smoke, taken from the rooftop of a building on Noakowskiego Street looking towards Nowogrodzka Street. Then there are the documentary shots taken in the heat of the moment: a female courier running along a barricade, the destruction of Nazi symbols, the drilling of a well or an insurgent's funeral. Finally, we have many carefully posed or composed frames, with tiny human figures captured against the background of enormous heaps of rubble, or street compositions with shattered buildings towering over barricades made out of orderly rows of rubbish bins. Rassalski's work documents the Uprising in all its drama and heroism. After the capitulation, he left Warsaw along with the civilian population, carrying a stash of negatives hidden in a walking stick[19]. He was released from the transit camp in Pruszków on the grounds of his inability to work and because he was the sole guardian of his son Bożydar. Both of them were sent to Poronin, where they remained until January 1945, when Poland was liberated[20].

19 Informacja podana w ślad za Joanną Jastrzębską z Muzeum Powstania Warszawskiego. Zob. https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/56,95080,18553649,fotograficzny-sprawozdawca,,1.html?disableredirects=true [dostęp: 21.04.2021].
20 Wywiad Michała Gostkiewicza z Bożydarem Rassalskim na łamach „Gazety Wyborczej", https://weekend.gazeta.pl/weekend/7,152121,16500066,bozydar-rassalski--caly-narod-lecial-zobaczyc-ze-dom-zbudowali.html [dostęp: 23.04.2021].

18 As quoted by Boniecki, ibid.
19 Information repeated after Joanna Jastrzębska from the Warsaw Uprising Museum. See: https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/56,95080,18553649,fotograficzny-sprawozdawca,,1.html?disableredirects=true [accessed: 21.04.2021].
20 See Michał Gostkiewicz's interview with Bożydar Rassalski, published in *Gazeta Wyborcza*, https://weekend.gazeta.pl/weekend/7,152121,16500066,bozydar-rassalski-caly-narod-lecial-zobaczyc-ze-dom-zbudowali.html [accessed: 23.04.2021].

Stefan Rassalski z żoną Lucyną na spacerze przy Barbakanie, 1939–1944

Stefan Rassalski and his wife Lucyna on a stroll by the Barbican, 1939–1944

Lucyna Rassalska (z d. Wolfke), 1939–1944

Lucyna Rassalska (née Wolfke), 1939–1944

Stefan Rassalski z synem Bożydarem, 1941

Stefan Rassalski and his son Bożydar, 1941

Niemiecki posterunek przed szpitalem wojskowym
w kamienicy przy ul. Klonowej 16, 1939

German checkpoint in front of the military hospital at
No. 16 Klonowa St., 1939

Żyd prowadzony przez niemieckich żołnierzy, 1939

A Jewish man being led away by German soldiers, 1939

Powstaniec na podwórku posesji przy ul. Piusa XI,
sierpień 1944

An insurgent in the courtyard of a building on Piusa XI St.,
August 1944

Powstanie warszawskie – przejście między dwustronną
barykadą na skrzyżowaniu ul. Marszałkowskiej i ul. Piusa XI,
sierpień 1944

The Warsaw Uprising – the passageway between a double
barricade at the junction of Marszałkowska and Piusa XI
Streets, August 1944

Barykada na ul. Hożej, przy skrzyżowaniu z Kruczą, sierpień 1944

A barricade on Hoża St., at the corner of Krucza St., August 1944

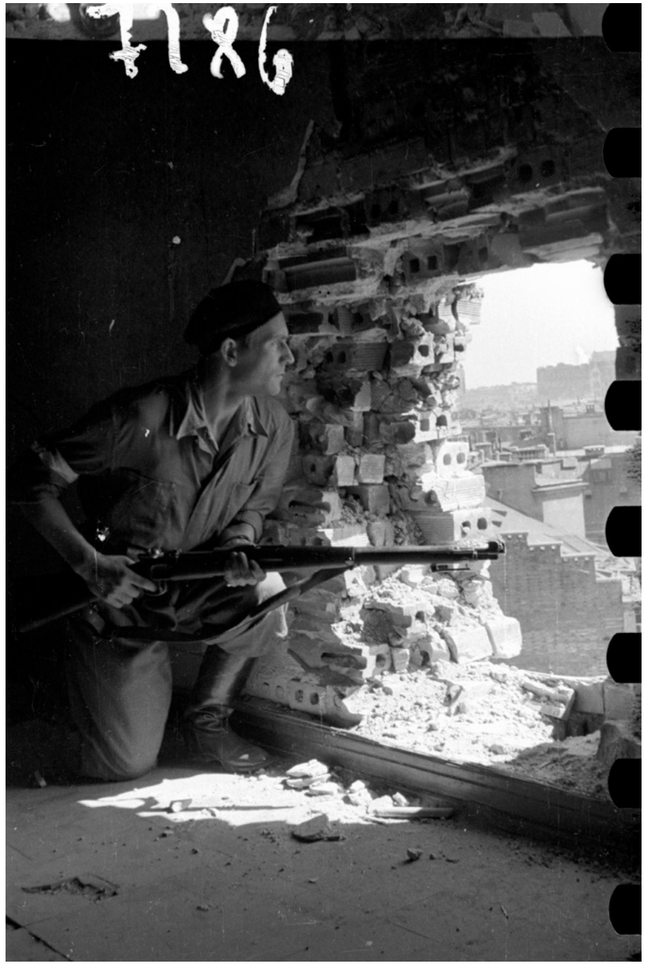
Stefan Rassalski na tle barykady na ul. Lwowskiej, sierpień 1944

Stefan Rassalski in front of a barricade on Lwowska St., August 1944

Stefan Rassalski fotografuje wrak niemieckiego samochodu przy ul. Piusa XI, wrzesień 1944

Stefan Rassalski photographing a wrecked German vehicle on Piusa XI St., September 1944

Powstaniec w domu przy ul. Noakowskiego, sierpień 1944

An insurgent in a house on Noakowskiego St., August 1944

Płonące gmachy Politechniki Warszawskiej, widziane z budynku przy ul. Noakowskiego, wrzesień 1944

The Warsaw Technical University in flames, seen from a building on Noakowskiego St., September 1944